

גליין קנ"ג (שנה ד')
פרשת ויצא תשפ"ו

אוצר באר יעקב

שיעורי הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
רב בית המדרש דחסידי בעלזא "זכרון רפאל" בני ברק וחבר הביד"צ דקהל מחזיקי הדת באר"י

קדושת האבן של יעקב אבינו

עשיית במה מדבר שנשתמש בו הדיוט ✦ האבנים כבר היו קרושים מזמן אדם ואברהם ✦ היה ידוע שלא נעברו ✦ בשימוש יעקב יצאו האבנים לחולין ✦ יושבי הוית רענן מדוע לא היה בזה משום מעילה ✦ הטעם שאין בזה משום דבר שנשתמש בו הדיוט להנ"ל ✦ שינוי בדבר שבקדושה בגוף אחד

בפרשתנו

מסופר שיעקב אבינו עשה מזבח מהאבנים אשר ישן עליהם: 'וישכם יעקב בבקר ויקח את האבן אשר שם מראשתו וישם אתה מצבה ויצק שמן על ראשה' (כח, יח).

עשיית במה מדבר שנשתמש בו הדיוט

והקשו בטור על התורה (שם) ובחזקוני (פסוק כב), ממה שמבואר בגמרא (זבחים קטז: מנחות כב.) שאין עושים מזבח מדבר שנשתמש בו הדיוט, ואם כן איך עשה יעקב מזבח מאבנים שנשתמש בהם לצרכו. ותירצו 'בבמה שרי', היינו שרק במזבח קבוע נאסר לעשות מזבח מדבר שנשתמש בו הדיוט, אך כאן שיעקב בנה במה היה מותר לו להשתמש גם באבנים שהשתמש בהם הדיוט.

אלא שלכאורה דבריהם צריכים עיון, שעל דבר זה גופא - האם גם במה אין לעשות מדבר שנשתמש בו הדיוט - דנו בגמרא (זבחים שם), ורובא מסיק שם שגם בבמה צריך דווקא שתהא חדשה שלא נשתמשו בה. שכן מסופר שם שאיפרא הורמיז אמו של שבור מלכא מלך פרס שלחה קרבן לרבא, ואמרה 'אסקוה ניהליה לשם שמים', ואמר רבא שיקחו עצים חדשים שלא נשתמש בהם הדיוט ויעלו את הקרבן לשם שמים, 'אמר ליה אביי, כמאן כרבי אלעזר בן שמוע, דתניא רבי אלעזר בן שמוע אומר, מה מזבח שלא ישתמש בו הדיוט, אף עצים שלא ישתמש בהן הדיוט, והא מודה רבי אלעזר בן שמוע בבמה'. ורצה אביי להוכיח שבבמה אין צורך בעצים חדשים, מכך שקנה דוד עצים מארונה כדי להקטיר על הבמה (ראה שמואל ב כד, כב-כד). 'ורבא אמר לך, התם נמי

בחדת'. היינו שרבה דוחה שגם שם - אצל דוד וארונה - אכן היו עצים חדשים^א.

נמצא לפי מסקנת הגמרא על כל פנים לדעת רבא, גם בבמה אסור לעשות מדבר שנשתמש בו הדיוט. ואם כן צריך עיון תירוצם של הטור והחזקוני. וכן הקשה המנחת חינוך (מצוה מ אות ג, קומץ המנחה) על הטור לאחר שהביא את דבריו.

האבנים כבר היו קרושים מזמן אדם ואברהם

אך המנחת חינוך עצמו תירץ שם באופן אחר את קושיית הטור, על פי המבואר בילקוט (בראשית רמז קטז), שהאבנים שלקח יעקב אבינו היו מהמזבח שנעקד עליו יצחק, והם מהאבנים שהקריב עליהם אדם הראשון (רמב"ם הל' בית הבחירה פ"ב ה"ב). נמצא לפי זה שהאבנים הללו כבר היו קודש, שכן אדם היה יכול להקדישן שהיו שלו. ובדבר שבקדושה לא מצאנו שאם נשתמש בו הדיוט שיהיה אסור לגבוה, אלא מאחר ומתחילתו היה קודש, גם אם אחר כך ישתמש בו הדיוט אינו נאסר לגבוה.

לפי זה מיישב המנחת חינוך גם את קושיית הפנים יפות (ויצא), איך יכול היה יעקב אבינו לעשות מצבה בהר המוריה מאבני המקום שהוא הר המוריה, והרי אמרו בירושלמי (עבודה זרה פ"ג ה"ה) שאין לך הר וגבעה שלא עבדו בהם הכנענים עבודה זרה^ב, ואם כן אי אפשר להשתמש באבנים אלו למזבח, כמבואר בעבודה זרה (מו.) שהר שנעבד אבניו אסורים למזבח.

אמנם לפי האמור מובן, שמאחר ואדם

הראשון הקדיש כבר את האבנים הללו, שוב לא נאסרו אפילו עבדו בהם עבודה זרה, שאין אדם יכול לאסור דבר שאינו שלו אפילו לגבוה. ואף שהרמב"ם (הל' איסורי מזבח פ"ד ה"ו) לא פסק כן, אלא דעתו שיכול לאסור של הקדש אפילו שאינו שלו, כתב המנחת חינוך שכבר השיגו עליו הראב"ד ומפרשי הרמב"ם.

היה ידוע שלא נעברו

הפנים יפות עצמו כתב גם לתרץ כעין זה, שהמזבח היה של אברהם אבינו ע"ה, והיה ידוע לו שאבנים אלו לא נעבדו, שכיון שאמר לו הקדוש ברוך הוא להעלות את יצחק בהר המוריה בהכרח שלא היה נעבד, וממילא לא היו יכולים אחר כך לאוסרו, כיון שכבר היה של אברהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו^ג.

כעין דברי הפנים יפות הביא בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' רח; יו"ד סי' רלג) מ'מה ששמעתי מפה קדוש מורי ורבי החסיד שבכהונה מורינן הרב נתן אדלר זצ"ל, בביאור מה שנבנה בית המקדש בהר המוריה, על פי המדרש (תנחומא, וירא כב) על הפסוק (בראשית כב, ד) וירא את המקום מרחוק, 'מלמד שמתחלה היה מקום עמוק, כיון שאמר הקדוש ברוך הוא לשרות שכינתו עליו ולעשות מקדש, אמר אין דרך מלך לשכון בעמק אלא במקום גבוה ומעלה ומיופה ונראה לכל, מיד רמז הקדוש ברוך הוא יתברך לסביבות העמק שיתקבצו ההרים למקום אחד לעשות מקום השכינה'. מעתה יש לומר שאף שכל ההרים שהעמידו עליהם עבודה זרה קודם שהחזיק אברהם אבינו אכן נאסרו לגבוה, אבל הר המוריה שהיה עמק ולא העמידו עליהם עבודה זרה

(א) ולפי זה יתכן שגם כוונת הירושלמי הנ"ל שהיה על פי הדיבור היינו כנ"ל, שמאחר ונצטוו להעלות עליו את יצחק, הרי נתפרש על פי הדיבור שאכן מקום זה לא נעבד.

(ב) בירושלמי הקשו לפי זה, איך בנו את בית המקדש על הר המוריה, והרי הוא הר שעבדו עליו עבודה זרה, ותירצו שהיה על פי הדיבור. והובאו דבריהם בתוספות (עבודה זרה מוה"ד"ה כל).

(א) וכן מפורש בגמרא מנחות שם: 'ועתיק לא, והכתיב ויאמר ארונה אל דוד יקח ויעל אדוני המלך הטוב בעיניו ראה הבקר לעולה והמזריגים וכלי הבקר לעצים. הכא נמי בחדת'. מפורש למסקנא שגם בבמה צריך דווקא עצים חדשים.

שם לעבדה עד אחר שנעשה הר על ידי תפלתו של אברהם, ואז כבר ניתנה לו הארץ ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו¹.

בשימוש יעקב יצאו האבנים לחולין

עוד הביא המנחת חינוך מהפנים יפות, שקשה לפי הנ"ל מה הוצרך יעקב להקדיש עוד הפעם, והרי כבר הקדיש אברהם. ותירץ שמחמת שהניח יעקב את האבנים מראשותיו יצאו לחולין, והוצרך להקדישם שוב. ותמה עליו המנחת חינוך, שהרי נפסק ברמב"ם (הל' מעילה פ"ו ה"ה) שכלי שרת יש בהן מועל אחר מועל, ואם כן קל וחומר למזבח שהוא יותר קדוש מכלי שרת, שכן אין פדיון לאבנים (ראה רמב"ם הל' בית הבחירה פ"א ה"טו), ובדבר שאין לו פדיון יש מועל אחר מועל ולא יצא לחולין.

והנה, המנחת חינוך מתייחס רק לענין זה, מדוע הוצרך יעקב להקדיש מאחר שכבר היה קדוש. אך הפנים יפות שם נתקשה עוד, איך באמת השתמש יעקב באבנים אלו לשימושו אף שהיו קדושות. וביאר הפנים יפות שיעקב היה שוגג, שלא ידע שהאבנים קדושות. ולכן אמר (כח, טו) ואנכי לא ידעתי, ולכן יצאו לחולין שכן הקדש בשוגג מתחלל במזיד אין מתחלל (פסחים כז:)².

ובזה ביאר קושיית הגמרא (חולין צא:): 'כתיב (כח, יא) ויקח מאבני המקום, וכתיב (שם, יב) ויקח את האבן'. ובפשטות כוונת הקושיא היא להקשות סתירה בלשון הכתוב, שבמקום אחד נאמר שהיתה אבן אחת ובמקום אחר שהיו כמה אבנים³. אך הפנים יפות מפרש הכוונה, שכיון שהיו שם אבנים אחרות כמשמעות הכתוב שלקח אבן מאבני המקום, אם כן מדוע נטל אותה אבן שיצאה לחולין והוצרך להקדישה, ולא נטל מאבנים אחרות שכבר היו קדושות ולא נתחללו. ועל זה תירצו בגמרא שם שכולן נעשו אבן אחת, ולא היו אבנים אחרות⁴.

ובזה מפרש לשון הכתוב, שבתחילה נאמר (כח, טו) 'אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי', ואחר כך אמר 'מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים' וגו', לפי שהיה אפשר לומר שקדושת ומורא המקום

ההוא אינו מקדושת המקדש, אלא מקדושת האבנים שנתקדשו על ידי אברהם בהר המוריה, לכן אמר כיון שאנכי לא ידעתי הרי אני שוגג והקדש בשוגג מתחלל וכבר נתחללו האבנים, אם כן מה נורא המקום הזה, ובהכרח אין זה כי אם מורא המקדש שזה בית אלהים ושער השמים⁵.

ישובי הזית רענן מדוע לא היה בזה משום מעילה

גם המגן אברהם בזית רענן (על הילקוט שם) נתקשה בזה, איך נשתמש יעקב לצרכו באבנים שהיו קדושות, והרי היא מעילה בקדשים. ורצה לומר, שעשה כן משום פיקוח נפש מחמת פחד החיות, ומשום פקוח נפש מותר גם למעול בקדשים, שאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש⁶.

עוד תירץ המגן אברהם באופן אחר, שלא הניח עליהם את ראשו ממש, אלא הניח אותם מסביב לראשו שיגיניו עליו, ובאופן זה אין איסור, שנחשב שלא כדרך הנאתו, וכמבואר בפסחים (כו). שרבן יוחנן בן זכאי היה יושב בצילו של היכל ודורש.

הטעם שאין בזה משום דבר שנשתמש בו הדיוט להנ"ל

בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' מ) הביא את דברי הזית רענן, וכתב שלפי זה מיושבת גם קושיית הטור והחזקוני הנ"ל, איך עשה מזבח מדבר שנשתמש בו הדיוט. שכמו שהנחת האבנים מסביבות ראשו לא נחשבת תשמיש לענין מעילה, כמו כן אינה נחשבת תשמיש לענין שיהא דבר שנשתמש בו הדיוט. וגם לפי התירוץ הראשון של הזית רענן שהיה פקוח נפש, ולפי זה היה שוכב על האבנים ממש, כתב החתם סופר שלא קשה מדבר שנשתמש בו הדיוט, שאם ידע שהם קדוש, הרי הקדש במזיד אין מתחלל, ואם לא ידע מקדושתו עד שהקיץ משנתו והרי הוא שוגג, מכל מקום אין אבני מזבח מתחללין, שיש בהם מועל אחר מועל, וכנ"ל מהמנחת חינוך, וכיון שלא נתחללו מקדושתן לא נאסרו בתשמיש הדיוט, שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו.

שוב כתב החתם סופר במקום אחר (דרשות,

הספדים דרוש ו: וכעין זה על התורה, ויצא), לבאר הכרח הגמרא שיעקב אבינו לקח מתחילה כמה אבנים. שאם לקח רק אבן אחת, איך עשה מזה אחר כך מצבה, והרי הוא דבר שנשתמש בו הדיוט. ובהכרח שהיו לו כמה אבנים סביב ראשו, וזה לא נחשב שנשתמש בו הדיוט, וכדברי הזית רענן. ולכן אחר שנעשו כולם אבן אחת שוב לא נפסל משום דבר שנשתמש בו הדיוט, שהרי ברובו של האבן לא נשתמש.

ומבאר החתם סופר, שלפי זה יש לעיין מדוע באמת רבו האבנים ביניהם 'עלי יניח צדיק את ראש', הרי כל שיניח את ראשו עליו שוב יאסר למזבח מצד דבר שנשתמש בו הדיוט. ומוכרח שיותר היה נוח להם להיות משכב תחת ראש הצדיק מלהיות מזבח ומצבה לה⁷.

שינוי בדבר שבקדושה בגוף אחר

המגן אברהם (סי' מב ס"ק ג) כתב, שאם נפסקה הרצועה של יד סמוך לקשר, ורוצה להפוך ראש האחר למעלה ולעשות בו קשר של יד, והחתיכה שהיה בה הקשר יקשור למטה, אסור לעשות כן, משום שמורידה מקדושתה.

אך **האליה רבה** (שם ס"ק א) מביא מזקיני (רבי אהרן שמעון, מהר"ש מפראג) שסובר שמותר לעשות כן. והביא ראיה מדברי רש"י כאן, שהאבנים רבו וכל אחת ביקשה עלי יניח צדיק את ראשו, 'מיד עשאן הקדוש ברוך הוא אבן אחת'. ולכאורה מה בכך שנעשו אבן אחת, והרי עדיין יש לריב ולקנא על איזה צד של האבן יניח יעקב את ראשו. ומוכרח מזה, שבגוש אחד אין קפיא באיזה צד הוא מניח, ואין שייך בזה העלאה והורדה בקדושה. ואם כן גם ברצועה של תפילין מותר לשנות את מקום הקשר למטה.

אולם **השערי תשובה** (שם ס"ק ב) כתב, שהראיה אינה ראיה כל כך, שכיון שהיה מעשה ניסים יתכן שלא הנס בדרך שנתדבקו אחד לאחד, אלא נעשה גוש אחד בלול מכולם, ונמצא שכל האבנים באמת היו תחת ראשו⁸.

שבת יב: ד"ה רבי נתן, ועוד). ויש לעיין אם מעילה לא נחשב כמדי דאכילה לזה. עוד יש לדון שמא האבות מחמת שלא היו מחויבים במצוות, אף שהחמירו על עצמם, לא היה שייך בהם ענין זה שאין הקב"ה מביא תקלה.

(ט) וכמבואר ביומא (פג). עובדה שהריחה תוחבין לה בשר קודש. אמנם **רש"י** באבות (פ"ה מ"ה, מובא בתוספות יום טוב שם) כתב לבאר מה שאמרו 'לא הפילה אשה מריח בשר הקדש', שאלו הריחה ובאת לטעום מאברים של המערכה אין שומעין לה להאכילה בשר קודש. ו**בתוספות חדשים** (שם) תמה, שאין שייך לומר שלא התירו במקום פיקוח נפש. עיין שם מה שכתב לתרץ, וראה עוד מה שכתב בזה בספר **תוספת יום הכפורים** (זימא שם).

(י) וכעין מה שאמרו (איכה רבתי א, לו) גדול מיתת צדיקים יותר משריפת בית אלהינו, כך קשה העדר וסילוק הצדיק יותר מזה שלא יוכלו להקריב עליו.

(יא) ויש שמסכו לזה את לשון הגמרא בחולין (שם): 'תנא, וכולן נבלעו באחד', ולא אמרו ש'נדבקו', אלא שנבלעו ונבללו ממש ביחד.

'המקום', כעין מה שאמרו (זימא מו). גבי ולקח מדם הפר ומדם השעיר (ויקרא טז, יח) 'גורעין ומוסיפין ודורשין', ואז הפירוש הוא ויקח אבני מהמקום, ואם כן הרי נאמר שלקח 'אבני' לשון רבים, ואחר כך אמר 'ויקח את האבן' לשון יחיד, ובהכרח צריך לומר כדרשת חז"ל שמחמת הריב נעשו אבן אחת.

(ז) וכעין זה במהרי"ל **דיסקין** (ויצא), שזה גופא ההכרח לפרש שכל האבנים נעשו לאבן אחת, שאם היו כמה אבנים מדוע השתמש למזבח דווקא באבן שישן עליה, ובהכרח שנעשו אבן אחת ולא היה לו שום אבן אחרת. עיין שם. והפנים יפות בתחילת דבריו כתב באופן אחר, שכל שיש שינוי בנעבד שוב אין איסור כמבואר בעבודה זרה (שם), ואין לך שינוי גדול מזה שנעשו כל האבנים אבן אחת.

(ח) לפי דברי הפנים יפות אלו נמצא שיעקב אכן מעל והוציא את האבנים לחולין, אלא שהיה שוגג בזה. ויש לעיין האם לא שייך בזה משום 'אין הקב"ה מביא תקלה לצדיקים' (ראה גיטין ז, ועוד). ואולי משום שכלל זה אמור רק במידי דאכילה כמו שכתבו **התוספות** בכמה מקומות (ראה

(ז) ראה **כלי חמדה** (ויצא אות א) מה שכתב, שמזה שאברהם הניח את האבנים שם ולא חשש לתקלה שיבואו להשתמש בהם, נראה מזה שלא קדשו האבנים כלל לעולם. עיין שם מה שכתב לבאר בזה.

(ה) הדברים נראים קצת כסתירה בדברי הפנים יפות, שמצד אחד הקשה מדוע הוצרך יעקב להקדיש, והרי כבר היו קדושות מאברהם, משמע שידע יעקב שהאבנים קדושות. ושוב כתב לבאר איך השתמש בהן משום שלא ידע שקדושות הן. וצריך לומר שבשעת ההשתמשות לצרכו לא ידע שהן קדושות, אבל אחר כך כשהקיץ משנתו ונודע לו 'מה נורא המקום הזה' נודע לו גם שהן קדושות, ולכן הקשה הפנים יפות מה הוצרך להקדישו שוב. דו"ק.

(ו) **והתוספות** שם (ד"ה כתיב) אכן כתבו, שלפי פשוטו יש לומר שלקח אבן אחת מאבני המקום. והגרא"א (קול אלהו, ויצא) ביאר מדוע הדרש מוכרח, ואי אפשר לומר כפשוטו כפי שרצו התוספות לומר. שכן פשטות הלשון 'ויקח מאבני המקום' מתפרש שלקח מן האבנים את המקום, וזולת אם נאמר שהאות מ"ם של 'מאבני' שייכת אל מילת

צח. ד"ה הניחא) שכתבו גבי הנחת הקרשים על העגלות, שלא היו נותנים חודו של זה נגד עוביו של זה, משום שגנאי הוא לתת העובי שהיה עומד על הקרקע נגד חודו שהיו היריעות פרוסות עליו. הרי שסברו התוספות שאף בגוף אחד אין קדושתו שווה בכל מקום. עיין בהר צבי (עה"ת, ויצא) שהאריך בזה.

לסימן שאותן הציציות שהיו לפניו יהיו תמיד לפניו, אבל האר"י הק' (ראה שער הכוונות, ענין הציצית, דרוש ב) לא היה מקפיד בזה. ולכאורה נחלקו בענין הנ"ל, אם בדבר שהוא גוש אחד שייך לומר שיש צד אחד שקדוש יותר מהשני. והמגן אברהם (סי' מב שם) הביא ראייה ששייך קדושה גם בגוף אחד, מדברי התוספות (שבת

מה שאין כן ברצועה שכל החלק שהיה פעם במקום הקשר מתהפך ויורד למטה, יתכן שיש איסור בזה. ובלאו הכי כתב שאין ראייה מדברי אגדה ואסמכתא בעלמא קאמר'.
וכעין ענין זה מצאנו גם לגבי טלית, שהמגן אברהם (סי' ח ס"ק ו) הביא, שהשל"ה הק' (מסכת חולין, עמוד האמת) כתב לעשות עטרה ממשי

♦ תמצית השיעור ♦

שנשתמש בה הדיוט. וכשנעשו אחת לא נפסל, שרובו לא נשתמש. והאבנים העדיפו שניח צדיק ראשם משהיו מזבח.

במגן אברהם, שאין להפוך מקום הקשר של יד מלמעלה למטה.

מהר"ש מפראג מתיר, וראיה מאבני יעקב שבגוש אחד אין קפידא היכן יניח ראשו.

בשערי תשובה דחה, שנעשו גוש בלול ולא שנתדבקו. ובלאו הכי אי ראייה מאגדה.

מחלוקת האריז"ל והשל"ה אם להקפיד שאותן ציציות יהיו תמיד לפניו, תלויה בהנ"ל אם יש קפידא בגוש אחד לומר שמקצתו קדוש יותר.

ובהר צבי ראייה מקרשי המשכן, שגנאי להניח צד העובי על צד החוד.

שוגג. ולכן גם נתחלל. וקושי הגמרא, שכיון שהיו שם אבנים אחרות מדוע נטל אבן קדושה, ותרצו שלא היו אחרות, שנעשו אחת.

ופירש עוד, אנכי לא ידעתי שהאבן קדושה ונתחללה, ובהכרח מורא הקדושה משום המקום שהוא בית אלקים.

בזית רענן שהותר ליעקב להשתמש משום פיקוח נפש. ועוד, שרק הניחם מסביב, והיו שלא כדרך הנאה.

בחתם סופר, שמהאי טעמא לא הוי דבר שנשתמש בו הדיוט. וגם אם שכב ממש לא נתחללו, או שהיה שוגג, או שאין מועל אחר מועל, ולכן גם כן אינם דבר שנשתמש הדיוט.

עוד בחתם סופר, שהכרח הגמרא שהיו כמה אבנים, שאבן אחת היא דבר

בטור וחזקוני שיעקב עשה מזבח מהאבנים אף שנשתמש בהם לפני כן, דבמה שאני. וצריך עיון שבגמרא מפורש שאף בכמה אסור.

במנחת חינוך שאדם הראשון הקדישם למזבח. ומיושב גם שלא נאסרו משום עבודה זרה.

וכעין זה בפנים יפות שכיון שהקב"ה אמר לאברהם להעלות שם לעולה, בידוע שאבנים אלו לא נעבדו.

ביאור רבי נתן אדלר, למדרש שהר המוריה היה עמק לפני העקידה, אם כן לא נעבד קודם שזכה בו אברהם.

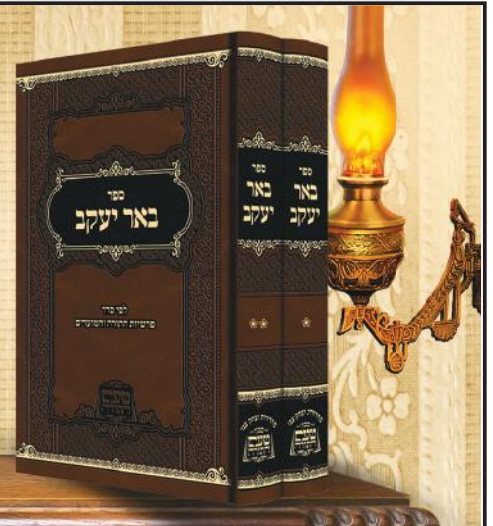
בפנים יפות שבשימוש יעקב יצאו לחולין והוצרך להקדישם שוב. ומנחת חינוך הקשה שאין מועל אחר מועל.

צריך עיון באמת איך הותר ליעקב להשתמש בהם. ובפנים יפות שהיה

לאור נאור התורה

הביאו ברכה לתוך ביתכם - ספרי 'באר יעקב' הנפלאים שיעורים וסוגיות מאור תורתו של עמוד התורה שליט"א אוצרות יקרים מפז מעומקה של תורה - לארכה ולרחבה ערוכים וכתובים בטוב טעם ודעת ובשפה שווה לכל נפש

להשיג בחנויות הספרים המובחרות
לפרטים נוספים: 053-314-4155

התודה והברכה לידידינו החשובים שנטלו חלק בהוצאת הגליון

הרה"ח ר' סנדר שטארק שליט"א - קרית גת
לרגל שמחת לידת הבת
למזל טוב ובשעה טובה ומוצלחת

לעילוי נשמת האשה החשובה
מרת רחל מאשא ב"ר יום טוב ליפמן ז"ל
נלב"ע ט' כסלו תשפ"ד לפ"ק
הונצחה על ידי משפחתה שיחיו

כל הזכויות שמורות יו"ל ע"י מכון 'טעם התורה' להוצאת שיעורי הגאון הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
להערות והארות ולכל ספרי המכון: טל: 972-54-8470816 דוא"ל: taamhatoreh@gmail.com

ובביאור הגר"א (ח"מ שם ס"ק טז) מביא ראייה לזה ששבועה חלה אף על דבר שלא בא לעולם, ממה שהשביעי יעקב את יוסף להוליכו לקבורה בארץ ישראל, וכן יוסף השביעי את בני ישראל שיעלו עמם את עצמותיו, אף שהשבועה היא על הזמן שאחר המיתה שעדיין לא באה לעולם, וכמו שאמרו בקידושין (סב.) שאם אמר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שימות בעלך או אחר שתמות אחותך אינה מקודשת. הרי ששבועה חלה על דבר שלא בא לעולם.

אך ראה מה שכתבנו **בבאר יעקב** (ח"ב ס"ט) לדחות ראייתו, שדווקא לענין קידושי אשה שתלויים במיתת בעלה או אחותה ואינם יכולים לחול מחיים, נחשב הדבר כלא בא לעולם כל זמן שלא מתו, אבל לענין נשיאת הגוף לאחר מיתה, כיון שעצם הדבר של נשיאת הגוף שייך אף מחיים, אינו נחשב כדבר שלא בא לעולם. וכעין סברא זו כתבנו במקום אחר (**אוצר באר יעקב** גליון קכב; קכג) לענין ביטול חמץ קודם שהחמיצה העיסה כשמבטלה לאחר שתחמיץ, שאין זה נחשב כדבר שלא בא לעולם, כיון שפעולת הביטול וההפקר שייך לעשותה מעכשיו אף קודם שהחמיצה העיסה.

באור החיים הק' (תולדות) כתב לפרש מה שהשביעי יעקב את עשו על המכירה, שהשבועה היתה רק לענין מכירת חלק הכבוד והמעלה שבבכורה שבה תלויה עבודת הקרבנות, שכיון שהוא דבר שאין בו ממש ואין שייך בו קנין, הוצרך להשביעו על כך כדי לזכות בדבר על ידי שבועה, ושבועה חלה אף על דבר שאין בו ממש כמו שנפסק **בשולחן ערוך** (י"ד ס' ר"ט סעי' ג). אבל אי אפשר לומר לו גם לענין חלק הבכורה שלא בא לעולם, שלכן השביעו משום שאין שייך בו קנין, שהרי הטעם שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם משום שלא סמכה דעתו של הלוקח, ואם כן גם שבועה לא תועיל לזה מאחר שלא סמכה דעתו. וסיים האור החיים הקדוש שכך היא גם דעת הריב"ש שדחה דברי הטור שכתב ששבועה מועילה לקנות דבר שלא בא לעולם.

ובפרדס שאול (להגיד שאול משה מויערשוב, תולדות) הקשה על דברי האור החיים הק' איך כתב שאין שבועה חלה על דבר שלא בא לעולם משום שלא סמכה דעתו, והרי בשולחן ערוך נפסק בפירוש ששבועה חלה על דבר שלא בא לעולם כנ"ל. וכתב לפרש כוונת האור החיים הק' שמצד השבועה ודאי לא נתחייב עשו, כיון שבבני נח אין נוהג דין שבועה שאינם מצווים על בלי יחל דברו. אלא שהיה צד לומר שאף שאין חיוב מצד השבועה, מכל מקום תועיל השבועה לגרום שיחול הקנין, כיון שמגלה המוכר דעתו על ידי השבועה שגמר ומקנה בכל לבו, לכן בא האור החיים הק' לפרש שאי אפשר לומר כן, משום שהחסרון בדבר שלא בא לעולם הוא מצד הלוקח שלא סמכה דעתו על הדבר, וממילא אין השבועה מוסיפה כלום וגם בנשבע לו המוכר עדיין לא סמכה דעתו.

אולם נראה שקושייתו מעיקרא אינה קושיא, שאין כוונת האור החיים הק' כלל לומר שאף השבועה אינה חלה בדבר שלא בא לעולם משום שלא סמכה דעתו, כשם שקנין אינו חל, שזה ודאי שהשבועה חלה כמו שפסק הרמ"א וכפי שמפורש בריב"ש עצמו כנ"ל, שאם לא כן איך הביא דברי הריב"ש וכתב שדבריו מתאימים לדבריו. וממילא פשוט שעשו נתחייב מצד השבועה אם שבועה נוהגת בבני נח, אלא שבפסוקי התורה משמע שהיתה כאן מכירה גמורה בקנין, ולכן מבאר האור החיים הק' שאין לומר שהקנין חל במקום שיש שבועה, שעדיין לא סמכה דעתו אף כשנשבע, ואין שייך לומר שהשבועה גורמת לחול הקנין אלא לגבי דבר שאין בו ממש, שמה שנתחייב לקיים דברו מועיל לחזק הקנין שיוכל לחול.

אמנם מה שפשוט לו שאף במקום שבועה לא סמכה דעתו, לכאורה אפשר לומר שלא כדבריו, שאף אם הטעם שאין קנין לדבר שלא בא לעולם משום חסרון סמיכות דעת, מכל מקום כשנשבע לו המוכר וחל עליו חיוב לקיים דבריו סמכה דעתו של הלוקח על המכירה, וממילא חל הקנין ולא רק מכח חיוב השבועה וכדעת הטור בשם הרא"ש. וכן כתב בשו"ת **שואל ומשיב** (שם). וכן כתב **בכלי חמדה** (ויצא) להקשות על דברי האור החיים הק'. אך כתב שאפשר שסבר האור החיים הק' שכיון שאפשר לשאול על שבועתו לכן לא סמכה דעתו. עיי' שם שדן אם לבני נח יש דין שאלה.

גם **בחזקוני** (תולדות) כתב שהטעם שלא חל קנין בדבר שלא בא לעולם משום שייכול לחזור בו כל זמן שלא בא לעולם, וממילא לא סמכה דעתו, ולכן כשנשבע לו שלא יחזור בו מן המכירה סמכה דעתו וחל הקנין. וראה עוד **בר"א מזרחי** (שם) שכתב שלעולם לא חל קנין אלא שנתחייב מצד השבועה.

ויש לדון לפי הטעם השני שאין קנין לדבר שלא בא לעולם, משום חסרון בבעלות, אם שבועה מועילה לזה שיחול הקנין. ולפי פשוטו נראה שאין נפקא מינה בין אם נשבע לו או לא נשבע, ובכל אופן אין הקנין חל, מאחר שאין לו בו כח הקנאה. ויש קצת לדון בדברי האור החיים הק' שכתב שכיון שהטעם משום שלא סמכה דעתו לכן אף בנשבע לא חל הקנין, ומשמע קצת שאם נאמר טעם אחר מועיל השבועה לחול הקנין, והרי לטעם השני ודאי שאין הקנין חל. ולדברי הפרדס שאול שכוונתו שאף השבועה לא חלה ניחא, שלפי הטעם שיש חסרון בבעלות, השבועה ודאי חלה, ורק לטעם שלא סמכה דעתו אפשר לומר טעם זה גם על השבועה עצמה שאינו מתחייב בלב שלם. וראה **בבאר יעקב** (ח"ב שם) שהבאנו בשם **הקהלות יעקב** (נדרים ס"ג) שכתב לחלק כן לענין נדר.

השלמה לגליון הקודם - בענין מכירת הבכורה נשבע על דבר שלא בא לעולם

בענין קושית הטור ושאר מפרשים שהבאנו בגליון הקודם איך שייך מכירה בבכורה, והרי היא דבר שאין בו ממש ואינה דבר שנתפס בקנין, ואם משום חלק הירושה מה שיושר פי שנים בנכסי אביו, שזה דבר ממוני ששייך בו קנין, מכל מקום בחיי האב דבר שלא בא לעולם היא, ואין קנין לדבר שלא בא לעולם. והבאנו שם כמה תירוצים על זה.

והנה הטור בפירושו על התורה שם מביא עוד בשם אביו הרא"ש ליישב קושיא זו, שאף בדבר שלא בא לעולם אם נשבע המוכר ללוקח על קיום המכירה חל המכר, ולא רק מצד דין שבועה שחייב לקיים שבועתו, אלא גם מצד הקנין כיון שנשבע ונתחייב בשבועה חל הקנין. ולכן השביע יעקב את עשו על המכירה כמו שנאמר (בראשית כה, לג) 'ויאמר יעקב השבעה לי כיום וישבע לו', ועל ידי זה חלה המכירה.

ובתשובות הריב"ש (ס' ש"ח) בתשובה לדברי השואל שכתב לו ששמע כן בשם הטור שמביא בשם אביו הרא"ש שעל ידי שבועה חלה המכירה. השיב לו הריב"ש שאין שמועה זאת נראית ולא הרא"ש ולא רבינו יעקב בנו חתומים על זה, וגם מצד הסברא אין מסתבר לומר כן שהשבועה תועיל לזה שיחול הקנין. וממכירת בכורת עשו ליעקב אין ראייה ליסוד זה שעל ידי שבועה חל הקנין, שאפשר שקודם מתן תורה היה חל קנין אף בדבר שלא בא לעולם אף בלי שבועה. ומה שהשביעו יעקב היה רק לרווחא דמילתא שלא יערער עשו בדבר לאחר זמן. אבל לעולם מאחר מתן תורה שאין קנין לדבר שלא בא לעולם, גם שבועה אינה מועלת שיחול הקנין. [וכבר הבאנו את דברי הריב"ש **בבאר יעקב** (ח"א וישלח; ח"ב כי תצא)].

אמנם הריב"ש לא ראה דברי הטור, ולא נודע לו חידוש זה אלא ממה שכתב לו השואל שראה מי שמביא כן בשם הטור שמביא בשם הרא"ש. ולכן דחה הדברים וכתב שאין הכרח שכך דעת הרא"ש והטור. אבל על פי האמת מובאים דברים אלו בפירוש הטור על התורה כנ"ל, והדברים ברורים שכך היא דעת הרא"ש. וכן כתב בשו"ת **שואל ומשיב** (מהדורא תליתאה ח"ב ס' קסג) שאילו ראה הריב"ש את דברי הטור ודאי היה מודה לדבריו. וראה שם שמאריך בענין זה, ומוכיח מדברי הרמב"ם שלא סבר כהרא"ש אלא כהריב"ש.

ומה שכתב הריב"ש שקודם מתן תורה היה נוהג קנין אף בדבר שלא בא לעולם, הדבר צריך ביאור מנין לו לחלק בזה, וכן מקשה **בגליוני הש"ס** (מועד קטן כ.) שכיון שאין לנו לימוד לדין זה שאין קנין חל בדבר שלא בא לעולם, אלא סברא הנה, מדוע נחלק בין אחר מתן תורה לקודם מתן תורה. ויש להוסיף עוד ולבאר שהיה בגליון הקודם הבאנו דברי הקובץ שיעורים שיש שני סברות בטעם שאין קנין לדבר שלא בא לעולם, או מחמת חסרון סמיכות דעת, או מחמת שחסר לו בבעלות לעשות בו קנין, ושני הסברות שייך לאמרם גם קודם מתן תורה.

אך אולי אפשר לומר שלפי הטעם שאין קנין לדבר שלא בא לעולם משום שחסר לו בבעלות, ואין לו בו כח הקנאה, אפשר שחידוש זה נתחדש רק לאחר מתן תורה שצריך בעלות גמורה לקנין, או שכל ענין הגדרת בעלות נתחדש במתן תורה, אבל קודם לכן היה חל קנין על כל דבר. אבל אם הטעם מחמת שלא סמכה דעתו אין סברא לחלק בין קודם מתן תורה לאחריו.

אמנם בגליוני הש"ס שם כתב שאפשר לומר שאצל בני נח אסמכתא קניא, וממילא אף בדבר שלא בא לעולם שהוא כאסמכתא שלא סמכה דעתו לגמרי, יש להם קנין. ולכן לפני מתן תורה שהיה להם דין בני נח היה נקנה דבר שלא בא לעולם. וראה עוד **בבאר יעקב** (ח"א שם) שהבאנו לבאר בשם **הישועות מלכו** (ליקוטי תורה שבסוף הספר) בדרך דרוש, שקודם מתן תורה היה כל העולם כולו בגדר דבר שלא בא לעולם, כיון שהיה רופף ועומד עד שיקבלו ישראל את התורה, ולכן היה שייך קנין אף בדבר שלא בא לעולם. ובשו"ת שואל ומשיב (שם) מוכיח מדברי הרמב"ם שחולק על הריב"ש וסובר שאף קודם מתן תורה לא היה קנין לדבר שלא בא לעולם. והזכרנו דבריו בבאר יעקב (ח"ב שם).

[וראה עוד **בקצות החושן** (ס' ר"ט ס"ק א) שמיישב על פי דברי הריב"ש מה שאמרו בגמרא (שבת קלה:) שיש מקנת כסף שנימול ליום אחד, כגון שלקח זה שפחה וזה עוברה. וקשה איך אפשר לקנות עובר לבד והרי הוא דבר שלא בא לעולם. אך לדברי הריב"ש שקודם מתן תורה היה קנין לדבר שלא בא לעולם ניחא, שכוונת הגמרא שדין יליד בית ומקנת כסף שנימול לאחד שנאמר לאברהם משכחת לה קודם מתן תורה בקנה עובר].

והרמ"א (ח"מ ס' ר"ט סעי' ד) כתב שאם נשבע לקיים המקח אף שהוא דבר שלא בא לעולם ולא נקנה בקנין, מכל מקום צריך לקיים שבועתו. ומבואר שפסק כדעת הריב"ש שאף בנשבע לא חל קנין בדבר שלא בא לעולם, וכן מבואר **בדרכי משה** (אות ו) שמצייין לדברי הריב"ש. אלא שסבר הרמ"א שמצד השבועה חייב לקיים דבריו בכדי שלא לעבור על השבועה, ששבועה חלה אף על דבר שלא בא לעולם. וכן מפורש בדברי הריב"ש עצמו (ס' ע"א; ס' שלה) בשם **תשובות הרא"ש** (כלל ח' ס' יח) שחייב להשלים דבריו מצד דין קיום השבועה.